

Dr. Vida Sándor* – dr. Kováts Borbála**

ÁRUJELZŐK AZ ÓKORBAN***

Mi is az árujelző?

A napjainkban uralkodó felfogás szerint az árujelző (sign, Distinctif Sign, Kennzeichen) olyan megjelölés (szó, ábra), amelynek feladata, hogy egy előállító áruit megkülönböztesse a többi előállítótól. Ilyen megkülönböztető megjelölések napjainkban a védjegyek, amelyek használatára való jog a védjegylajstromba történő bejegyzéssel keletkezik. De használtak ilyen megkülönböztető megjelöléseket, azaz árujelzőket a középkorban mind a céhek, mind egyes iparosok. Sőt, tárgyi bizonyítékok vannak arra, hogy már az ókorban is akadtak olyan iparosok, akik ilyen árujelzőket használtak.

Úgy tűnik tehát, hogy az áruk jellemzőit, származását jelző megjelölések, azaz az árujelzők már az áru-előállítás kezdeti szakaszában is megjelentek. Mondhatni, ezek a napjainkban használatos védjegyek előfutárai, hasonló funkciókkal.

Továbbmegyünk: a hamisítás már ebben a korai időszakban is megjelenik. A párizsi Védjegybitorlási Múzeumban¹ évtizedek óta láthatóak azok a föníciai² eredetű amforák, amelyek a tenger mélyéről kerültek elő közel kétezer év után. Az ezeken látható jelzések kiváló minőségű borra utalnak, holott az elvégzett elemzések silány áru eredményeztek.

A következőkben két budapesti múzeum gyűjteményében szereplő régészeti leletek alapján teszünk kísérletet a Földközi-tenger környékén használt ókori árujelzők bemutatására, annak feltételezésével, hogy a British Museum vagy a Louvre bizonyára jóval több bizonyítékot szolgáltatathatna.

---

* Jogtanácsos, a Danubia Szabadalmi és Jogi Iroda Kft. munkatársa.

** Ügyvédjelölt, a Hennelné dr. Komor Ildikó Ügyvédi Iroda munkatársa.

*** A szerzők ehelyütt mondanak köszönetet a Szépművészeti Múzeum és az Aquincumi Múzeum munkatársainak a kapott segítségért.

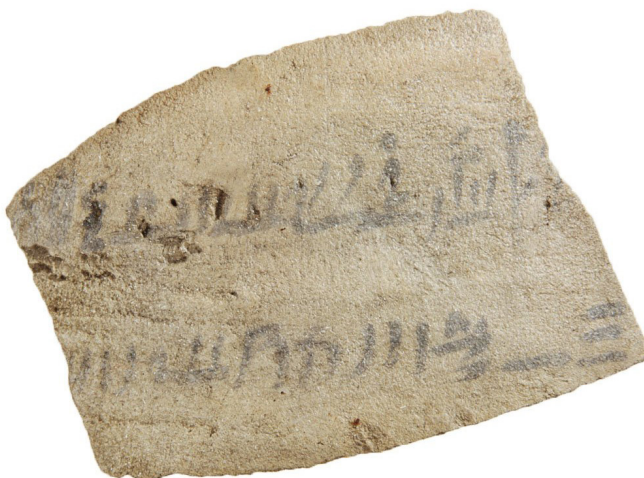
¹ Musée de la Contrefaçon, 16 rue de la faisanderie, 75116 Paris, France: <https://musee-contrefacon.com/>.

² Ma Libanon.

Egyiptomi boroskorsó-töredék

A napjainkban széles körben használt védjegyek története tehát egészen az antikvitásig, az ókori Római és Egyiptomi Birodalomig nyúlik vissza; a Nílus völgyében az Újbirodalom alatt vált szélesebb körben alkalmazott gyakorlattá a különböző feliratok fogyasztási cikkek edényein történő elhelyezése. Remek példaként szolgál erre a budapesti Szépművészeti Múzeumban található, Kr. e. 2. századból származó újbirodalmi borosedény-töredék és a rajta található hieratikus felirat.

A fenti képen látható, Kr. e. 1295–1070 között készült újbirodalmi boroskorsó „címkéjén” két sorba rendezett, fekete tintával írott felirat található.³ A boroskorsó-töredékekkel foglalkozó egyiptológus, Gaboda Péter értekezése szerint a címkén lévő feliraton a többi írástól elválasztva, kiemelve az „irp”, azaz „bor” szó olvasható,⁴ amely a legfontosabb információt, az áru nevét szolgáltatja, így az edény tartalmát gyorsan, könnyedén be lehetett azonosítani a címke (árujelző) alapján a szállítás, raktározás során.

A felirat az áru megnevezésén kívül tartalmazza a bor évjáratát, azaz az uralkodási évet, amikor a bor készült, a szőlőskert nevét, amelyben a borhoz szükséges szőlőt termesztették, a terület megnevezését, ahonnan a bort szállították, a bor jelzőjét (pl. „kiváló”, „jó”, „átlagos”, „édes” stb.) és a fővincellér nevét, aki felügyelte a borral kapcsolatos munkálatokat.

A címkén található árujelző tehát információt szolgáltatott egyfelől az áru jellegével kapcsolatban, másfelől az előállítás helyével és idejével összefüggésben, továbbá a szőlőskert és a fővincellér megnevezésével egyfajta minőséget szavatoló funkciót is betöltött. A bor évjárata elsősorban szavatossági szempontból bírt jelentőséggel.

Az Újbirodalomban kétfajta árujelző, elővédjegy létezett: az előbb említett, az edény válán lévő címke, valamint a pecsét. Míg címkéket előszeretettel helyeztek el többféle árun, fogyasztási cikken (pl. kenőcsök, méz), a pecsételést főként az értékesebb árukon, így például a minőségi borokon alkalmazták. A boroskorsó lezárásakor került rá a pecsét, amely mozzanatnál jelen volt a borkészítési folyamatot végigkövető, felügyelő fővincellér is, és amely garantálta a bor minőségét.

Az említett boroskorsó-töredéken található felirat alapján megállapítható, hogy az ókori Egyiptomban az árujelzőket, elővédjegyeket főként az áru jellegének, származási helyének, idejének, valamint minőségének megjelölésére használták, azaz a védjegy modern értelemben vett funkciói közül a minőségjelző és a szűkebb értelemben vett származásjelző funkció került előtérbe, illetve a mai földrajzi árujelzőkhöz hasonló jellegű megjelöléshasználat. Ezzel szemben a Római Birodalomban (és például az ókori Kínában is) a különböző árukon található árujelzők, elővédjegyek elsősorban az azt készítő mesterre, műhelyre utaltak, azaz nem magáról a termékről közvetítettek információt, hanem főként annak előállítójáról.

Az elővédjegyek funkciójában rejlő különbséget elsősorban az individuum, az egyéni alkotás különböző kultúrákban kialakult értékére lehet visszavezetni; az ókori Egyiptomban nagyobb szerepet kapott a közösségi alkotás, a társadalmi, kollektív eredmények, termékek, így nem alakult ki a különböző (kerémia)termékek „mesterjeggyel” ellátásának gyakorlata, és az árujelzők a konkrét árut elkészítő mester, iparos, műhely neve helyett inkább az előállítás idejét, helyét, az áru minőségét jelölték. Ezzel szemben az ókori Rómában a mesterek,

³ Gaboda Péter: Egy újbirodalmi boroskorsó-címke hieratikus jegyekkel. Szépművészeti Múzeum Közleményei, 1997, 86. sz.

⁴ Az „irp” szó szőlőből préselt bort jelent; a megkülönböztetésnek azért van jelentősége, mert az ókori Egyiptomban szőlőn kívül egyéb gyümölcsökből, például gránátalmából és datolyából is készítettek bort.

iparosok, kereskedők nagy része ellátta az általa gyártott korsókat, tálakat, egyéb termékeket mesterjegyével, amely így összekötötte az előállítót (vagy annak műhelyét) az áruval. Ugyanakkor a mesterjeggyel ellátás közvetett módon a termék minőségéről is hordozott információkat a fogyasztók számára, hiszen amennyiben egy kerámián egy nevesebb, tehetségesebb, ismert mesterre utaló jegy szerepelt, a vásárlók minőségi, magas színvonalú, pontosan megmunkált árura számíthattak.

Római Pacatus-edény (terra sigillata)

Egy aquincumi árujelző – Pacatus

A rómaiak stratégiai célból Kr.e. 40-ben alapították Aquincumot, amely az azt követő századok alatt fokozatosan fejlődött, sőt, Kelet-Pannónia (ma Kelet-Dunántúl) fővárosa és a légiós parancsnokság székhelye lett. Területe a mai Budapest II. és III. kerületére terjedt ki, a Gellérthegy lábától Békásmegyer északi részéig.⁵

A várossá nőtt település két részből állt: Katonaváros és Polgárváros, amelynek lakossága nagyjából fele-fele arányban lehetett katona, valamint polgár, az utóbbiakba beleértve a rab-szolgákat is. Fénykorában mintegy 50 000 lakosa lehetett.

⁵ Magyar Nagylexikon, 2. köt. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994, p. 244–246.

Érthető, hogy ilyen létszámú népesség mellett az ipar is megjelent, ennek tárgyi bizonyítékai az Aquincumi Múzeumban láthatók.

Így a mai Aquincum területén Kr.u. 160 és 180 között fazekasgyár működött: a mai Bécsi út és Kiscelli út környékén, közel 150 000 m²-es területen tevékenykedett.⁶ A fazekasipar a budai hegyek agyagos talaja miatt Aquincum leghíresebb és legerősebb iparágává vált,⁷ virágkorának a markomann harcok, a gazdasági válság és a Severus-kor olcsó importja vetett véget.

Az aquincumi leletek, főként cseréptöredékek és közel 160 fazekasmedence, minta, pecsétlő Kuzsinszky Bálint régészeti ásatásai nyomán kerültek az Aquincumi Múzeumba.⁸ Póczy Klára régész, az aquincumi ásatások vezetőjének kutatásaiból tudjuk, hogy az itt található edények egy része a nyugaton használt, divatos termékek utánzata volt (lezouxi, rheinzaberni edények), másik része viszont aquincumi, pannóniai előzményekre támaszkodott.⁹

Az aquincumi fazekasműhely működésének idején az egyik legkedveltebb római ipar-cikk a *terra sigillata* volt, egy finom kidolgozású, fényes vörös mázzal ellátott és keményre égetett kerámiaedény. A terra sigillata edények jellegzetességét és egyedülálló voltát az a tulajdonságuk adta, hogy a rajtuk lévő máz közel kétezer év elteltével is megtartotta fényét; az időtálló anyag és a pontos technológiai megoldás, égetési módszer titkát a mai napig nem sikerült megfejteni.¹⁰ Tekintettel arra, hogy a terra sigillata edényeket kizárólag jó minőségű agyagból lehetett elkészíteni, csak meghatározott fazekasműhelyekben, így többek között az aquincumi műhelyben nyílt lehetőség a gyártásra.¹¹

Az aquincumi fazekasgyár vezetője és irányadó mestere Pacatus lett kiemelkedő képessége, valamint az általa gyártott termékek finom, aprólékos kidolgozása miatt.¹² Pacatus önállósította magát a nyugati befolyástól, és sajátos vonásokkal, egyedi kialakítással látta el az általa készített edényeket, lámpákat, medallionokat, mécseseket. Egyes források szerint az aquincumi tálminták kétharmad részét Pacatus készítette,¹³ azaz rendkívül termékeny mester volt, aki kezdetben főként lámpákat, mécseseket és egyszerű konyhaedényeket állított elő, de később bekapcsolódott a terra sigillata gyártásába.¹⁴ Pacatus portékáit az Aquincum területén többnyire fényűzően berendezett épületekben találták meg, amiből arra lehet

⁶ Sz. Póczy Klára: Pacatus aquincumi fazekasmester. Budapesti Történeti Múzeum Füzetei, Budapest, 1956.

⁷ Sz. Póczy: i. m. (6).

⁸ Laureae Aquincenses – Memoriae Valentini Kuzsinszky Dicatae – Aquincumi babérágak. A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Érem- és Régiségügyi Intézete, Budapest, 1938, p. 188.

⁹ I. m. (8), p. 189.

¹⁰ Sz. Póczy: i. m. (6).

¹¹ Gabler Dénes: Terra Sigillata, a rómaiak luxuskerámiaja. Enciklopédia Kiadó, Budapest, 2006.

¹² I. m. (8), p. 193–196.

¹³ I. m. (8), p. 193.

¹⁴ I. m. (8), p. 193–196.

következtetni, hogy minden valószínűség szerint a drágább árkategóriába tartoztak,¹⁵ és csak a tehetősebb vásárlók engedhették meg maguknak.

Egy időben több mester¹⁶ is dolgozott az aquincumi gyár területén, akik saját névbélyegükkel, mesterjegyükkel látták el az általuk előállított termékeket, ezáltal később az azokat megvásárlók tudták, hogy az adott árut melyik mester, melyik műhely állította elő. Az ókori Római Birodalomban tehát az árujelzők azon formája volt jellemző, amely a vásárlóközöniséget az áru alkotójával, készítőjével kötötte össze, és ezáltal az áru minőségéről csak közvetlen, származásáról viszont közvetlen módon szolgáltatott információt.

A névbélyegen kívül a legtöbb mesterre sajátos minták, díszítőmotívumok voltak jellemzőek, amelyek alapján azonosítani lehetett az általuk készített edényeket, tálakat, kerámiákat. Pacatus sajátosságai az indák szárát díszítő kacsok, gyökérszálak, hármásával applikált hegyes levelekből álló koszorú, lekerekített levelekből álló koszorúforma, hátrakötött kezű, ülő Pán¹⁷ minták voltak, ezek a motívumok majdnem minden Pacatus-edényen megtalálhatóak voltak. A fazekasmesterek agyagbélyegzőket készítettek, amelyek lapjába faragták a különböző mintákat (növényeket, állatokat, emberi alakokat, névjelzéseket), és ezeket nyomták bele a még nedves edénybe.¹⁸ Pacatus e tekintetben is kiemelkedett a többi, Aquincumban tevékenykedő fazekasmester közül, mivel ő minden egyes alkalommal szabadkézzel véste be nevét az elkészített tálakba, edényekbe; ez onnan is látható, hogy a különböző kerámiáin lévő névjelzések soha nem ugyanolyanok, továbbá számos Pacatus-tálon a helyhiány miatt Pacatus nevének karcolata követi a mellette lévő minta formáját, ívét.¹⁹

A névbélyegeken kívül a sajátos díszítőmotívumokat is egyfajta árujelzőnek, elővédjegyeknek tekinthetjük, amelyek alapján a kerámiákat megvásárlók azonosítani tudták az adott terméket készítő mestert vagy műhelyt. Tekintettel arra, hogy a terra sigillaták Pannóniából egészen Perzsiába, Afrikába és az Északi-tengerig is eljutottak,²⁰ az utókor számára értékes információkat hordoznak az edényeken található jelzések, névbélyegeg, motívumok a termékek által megtett út vonatkozásában.

Hamisítások

Az árujelzők megjelenésével egyidejűleg megjelent azok hamisítása is. A terra sigillata hamisítványait többek között onnan lehetett felismerni, hogy az edények felülete, máza eltért az eredeti gyártmányok jó minőségű felületétől, például a jellegzetesen vörös színű mázzal bevont kerámiáknak ismert sötét színű hamisítványa. A hamisítók a névbélyegeket, mesterjegyeket másolták le, illetve a konkrét mesterekre jellemző, általuk gyakran használt

¹⁵ Sz. Póczy: i. m. (6).

¹⁶ Pacatuson kívül itt dolgozott még többek között Hilarus, Petilius, Fabius és Maximinus.

¹⁷ I. m. (8), p. 193–196.

¹⁸ Sz. Póczy: i. m. (6).

¹⁹ I. m. (8), p. 197

²⁰ Sz. Póczy: i. m. (6).

mintákat, motívumokat, azonban a durvább, igénytelenebb kivitelezés miatt könnyen felismerhető volt, hogy nem eredeti termékről van szó.²¹ Az aquincumi mesterek mesterjegyeinek hamisításán kívül az itáliai fazekasok névbélyegeit is másolták.²²

A „hagyományos” hamisításon kívül megjelent az ismert fazekasmesterek közötti másolás is, az iparosok motívumokat, ötleteket vettek át egymástól. Az aquincumi fazekasgyárban előfordult, hogy a többi mester azokat a mintázatokat, jelzéseket alkalmazta saját termékein, amelyek Pacatusra voltak jellemzőek, amelyeket a vásárlók Pacatushoz kötöttek, ezáltal kihasználva Pacatus ismertségét, a Pacatus-tálak népszerűségét.

Zárszó

A fent bemutatott két régészeti lelet alapján egyértelműen látszik, hogy az áruk származását, minőségét és egyéb tulajdonságait jelző megjelölések már az áru-előállítás kezdeti szakaszában megjelentek, elsőként a különböző kerámiák, edények, tálak vonatkozásában. Ezek a megjelölések a mai védjegyekhez hasonlóan elsősorban arról hivatottak információt szolgáltatni az adott termék megvásárlójának, illetve a többi piaci szereplőnek, hogy a terméket hol, mikor és ki állította elő, és milyen minőségű az adott áru; ennek akkor lett különös jelentősége, amikor a kereskedelem fejlődésével és földrajzi terjeszkedésével a vásárlók egyre kevésbé kerültek közvetlen kapcsolatba az általuk megvásárolt áru előállítójával.

Míg az ókori Egyiptomban az árujelzők inkább az áru származási helyét, idejét, valamint minőségét jelölték, az ókori Rómában az elővédjegyek az áru származását az azt készítő mesteren vagy műhelyen keresztül jelölték. Ezt a különbséget az individuum és a közösség adott társadalomban, kultúrában elfoglalt szerepére, jelentőségére, valamint a kereskedelem sajátosságainak eltéréseire lehet visszavezetni. Ez a kontraszt jól tetten érhető az ókori egyiptomi és római építkezéseken használt téglákon szereplő jelzések kapcsán: míg a Nílus mentén a téglákon és egyéb építőanyagokon az uralkodó neve szerepelt, aki elrendelte az építkezést, vagy aki az építkezés ideje alatt hatalmon volt, a Római Birodalomban a különböző téglákra²³ és csempékre vagy a nyersanyagok származási helyére vonatkozó jelzést karcoltak, vagy az adott anyagot előállító, illetve az építkezést vezető személy nevét tüntették fel.²⁴

A fentiek tehát többek között azt szemléltetik, hogy a gazdaságnak/kereskedelemnek ősrégi igénye, hogy az áruforgalom színesítése érdekében megkülönböztető megjelölések is legyenek. Az pedig, hogy ezt szemléltetni sikerült, számos régész áldozatos munkájának köszönhető.

²¹ Sz. Póczy: i. m. (6).

²² Mócsy András, Fitz Jenő szerk.: Pannonia régészeti kézikönyve. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.

²³ Aquincumban, amely lényegében katonaváros volt, a téglákon annak a katonai egységnek (cohors) a számát tüntették fel, amelynek részére az áru készült.

²⁴ INTA (2020): <https://www.inta.org/INTABulletin/Pages/HistoricalTrademarksInUseSince4000BC.aspx>.

Végül ne feledkezzünk el a természetről: a föld szerepéről sem, amely az itt bemutatott leleteket megőrizte. Egy olyan országban, amelynek a földjén gyakorta vonultak át hadseregek (tatár, török, osztrák, német, szovjet), szinte csodának tekinthető, hogy ezek a tárgyi bizonyítékok megmaradtak.

Ki tudja, miket rejt még hazánk földje? – Ami nemcsak a régészek, de a jogászok/közgazdászok számára is gondolatébresztő lehet.